
АКТИ БРАТСКИХ САБОРА О АДРФАТИМА ИЗ XIV—XV ВЕКА

У серији црквеноправних истраживања о манастирским типцима проф. Ф. Гранић посветио је нарочиту студију одредбама хиландарског типика о делокругу братског сабора. У овој расправи г. Гранић је констатовао да је компетенција братског сабора после V—VI века трпела ограничења, и то како у питању бирања и депозиције највиших манастирских функционера и примања у братство нових чланова, тако и у питању имовноправних расположења, нарочито у питању саизволе и пристанка на алијенацију и замену, те оптерећења црквених добара. У овим стварима одређује сада игуман

---

¹ Види Н. Барсова, *Исторія христiанској проповѣди*, СПБ. 1885. стр.67.

заједно с вишим функционарима или са колегијумом манастирских економа¹. Међутим у XIV веку, изгледа, да је братски сабор добио већи значај у животу Хиландара и, можда, је проширио своје компетенције. Свакако, врло је интересно и значајно да савремени агиографски извори цитирају интервенцију братског сабора у таквим питањима која нису предвиђена никаквим типцима. Тако је, напр., Данило изнео пред братски хиландарски сабор молбу ослепљеног Дечанског о ослобођењу из цариградског затвора, те је сабор изабрао нарочиту делегацију која је имала да путује у Србију и да интервенише код краља Милутина². Код избора архиепископа Данила на сабору српске земље присуствовали су делегати „светогорског“ сабора, које је предводио игуман Гервасије³. Исти извори сведоче да је крајем XIII и у XIV веку избор игумана спадао у компетенцију целокупног братског сабора⁴, а исто тако и избор манастирског економа⁵. Повеље из истог доба показују да је и право избора и депозиције настојника (стараца) аутономних ћелија у Кареји и у пиргу св. Василија припадало такође само хиландарском сабору⁶. Напоследку видимо да је и одређивање економских односа између манастира и ових ћелија вршено на братском сабору.

Једну нарочито важну страну у економском животу манастира, чија су решења спадала у потпуну компетенцију братског сабора, сачињавали су адрфати (или аделфати) — ἀδελφάτων: примање од стране братства у своју средину неког лица ради економског издржавања. Лице које би желело да постане адрфатором — ἀδελφάταριος чинило је манастиру неки знатан поклон (по манастирској терминологији — „благословеније“) у имањима или у новцу, а манастир му је

¹ Др. Филарет Гранић, Одредбе хиландарског типика св. Саве о ступању у манастирску заједницу и о делокругу братског сабора. Гласник Скопског научног друштва XV, 1935, 58.

² Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II. Изд. Даничић, 1866, 166. Превод Др. Л. Мирковића, Б. 1935, СКЗ, 125.

³ Животи Даничић, 176 и 362—3, прев. Мирковића, 133 и 276.

⁴ Животи Даничић 283, 284; прев. Мирковића, 213 и 215.

⁵ Животи Даничић 283, Мирковић 214.

⁶ Др. Рад. М. Грујић, Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји, Гласник Скоп. н. др. XIV; Исти: Гусари на св. Гори и хиландарски пирг Хрусија од XII—XV века Гласник Ск. н. др. XIV.

давао право да у случају жеље или према потреби (због евентуалног изгнанства или сиромаштва) може да живи у манастиру или на одређеном манастирском имању, примајући из манастира потпуно издржавање, али без обавезе да се замонаши. Сачувани подаци о адрфатима показују да су се услови врло често разликовали. Каткада су адрфатору били осигурани у име издржавања дохоци од различних имања, али најобичнију форму адрфата сачињавало је издавање адрфатору потпуне опскрбе у храни и оделу као и осталој манастирској браћи. Такав се адрфат назива „делом“ адрфатора (τὸ κομμάτιον — комаџ и τὸ μερικόν — мертикџ) или „дворбом адрфата“ (διακονία ἀδελφάτου — „диаконица“). Поред тога манастир је примао обавезу да ће указивати адрфатору „сваку част“ и да ће по његовој смрти написати његово име у поменик и држати уобичајене спомене, ако ја величина поклона давала манастиру право да уврсти адрфатора међу манастирске ктиторе¹. У врло интересантној и богатој важним историским подацима расправи о „Светогорским азилима за српске владоце и властелу после Косовске битке“² г. Грујић је на основу владалачких повеља, манастирских типика, ктиторских аката и уговора о адрфатима показао да су на крају XIV и у првој половини XV века многи српски владоци и властела, како световна тако и духовна, настојала да осигурају годишњу ренту за себе и за своје породице у светогорским манастирима и да су многи од њих заиста дошли под заштиту манастира: мушкарци у самом манастиру, а женске на манастирским метосима изван Атоса. При томе аутор је констатовао, иако није у довољној мери нагласио, да су адрфати — азили познати и пре Маричке битке. У том погледу нарочито је карактеристична повеља краља Душана о манастиру св. Ђорђа у Уложиштима, којом је осигурано склониште у манастиру за децу челника Милше. За случај да осиромаше могу да се склоне у манастир да се дохране. У наведеној студији г. Грујић је показао да је на крају XIV века ова појава била толико раширена да је у то доба поред обичног ктиторског права постојало по-

¹ Уп. С. Троицки. Ктиторско право у Византији и Немањинској Србији. Глас 168, стр. 120—122.

² Рад. Грујић. Светогорски азили... Гласник Скоп. н. др. XI, 1932, 65—96.

себно обичајно право адрфатора и да је развој адрфатног права много утицао на увођење у светогорским манастирима идиоритмичког система уместо старог киновијског. Нарочити значај само ове последње чињенице већ захтева најозбиљнију анализу свих података који су се сачували о светогорским адрфатима. У овом чланку задржаћемо се само на анализи формалне стране сачуваних аката о адрфатима, пошто баш ови акти претстављају одлуке братског сабора.

Таквих аката сачувано је мало. Разлог није тешко погодити. Акт издан од манастирске управе о осигурању неког адрфата долазио је у руке будућег адрфатора, те је могао опет доћи у манастирску архиву само у том случају ако је адрфатор искористио своје право, дошао је у манастир и умро у њему. Чешће се дешавало да је манастирски акт долазио у владалачку канцеларију, док је манастир, са своје стране, могао да добије од владоца повељу о поклоњенима које је братство добило као наплату обећаног адрфата. Такав је, например, случај са српским адрфатима у Лаври св. Атанасија на Светој Гори, чија је архива сачувала српске повеље о адрфатима док су манастирски акти о томе пропали заједно с осталом архивом српских деспота. С друге стране, није ни манастир добивао повељу од адрфатора за сваки уступљени адрфат: повеља је тражена и издавана само онда ако је адрфат уступљен за неко поклоњено село или неке повластице имунитетског карактера, као што је то био случај с адрфатима Стефана Лазаревића у Лаври св. Атанасија и с адрфатима кнегиње Милице у руском манастиру св. Пантелејмона. Ако је, пак, адрфат купљен само за једну новчану своту, логично је било да се направи само манастирски акт о примљеној обавези. Тиме се потпуно објашњава зашто се у Хиландару сачувао манастирски акт о адрфатима уступљеним Ивану Кастриоту са синовима¹ за шездесет флорина, док Кастриотов акт о томе не постоји. Сачувана повеља овог арбанаског господара о поклону села Радостуше и Требишта с имунитетима² не стоји у вези с поменути

¹ Г. Грујић је показао да је Кастриотов син Репош заиста дошао у Хиландар, а, вероватно, дошао је тамо и сам Иван, ГСНД, XI, стр. 81—82.

² Actes de Chilandar II, бр. 81; (Визант. Времен. XIX, 1915); Новаковић, Зак. Сп. 467—468.

адрфатима и, вероватно, постала је баш приликом ступања Иванова у манастир.

У наведеној расправи г. Грујић, анализирајући правне податке који се налазе у сачуваним актима о адрфатима, каже да су то били уговори у којима је игуман с претставницима манастирске управе примао писмену обавезу на протууслугу ктиторима за њихове дарове (стр. 70). Изгледа, да ова тврдња није потпуно тачна, уколико се односи на питање ко је примао обавезу о издржавању будућег адрфатора. Манастирска управа није била многобројна. Према сачуваном типу челника Радића за манастир Кастамонит из 1430 године, манастирску је управу чинио игуман са шесторицом „человѣкъ добрѣхъ с'борникъ“ изабраних целим братским сабором¹. Исто тако и раније видимо у Хиландару на челу манастира неколико људи који стално заступају манастир у његовим економским пословима². Напротив, сачувани хиландарски акти о адрфатима сведоче да ову обавезу није примала у име братства манастирска управа, већ цело манастирско братство на братском сабору који је био нарочито сазиван баш ради тог питања, и да је примање те обавезе било праћено нарочитим формалностима.

Нарочито су карактеристични у том погледу акти руског манастира св. Пантелејмона, чију је правну садржину исцрпно проучио г. Грујић. Први акт је издан 4 индикта 6904 (1396) године од Пантелејмоновског игумана Никодима монахињи Евгенији (кн. Милицы) са синовима Стефаном и Вуком као потврда да су они основали у манастиру 20 адрфата³. У тексту акта нема података о томе, шта је манастир добио за тако велики број адрфата: вероватно, то се налазило на почетку акта који је откинут, пошто на крају испод потписа игумановог стоји додана белешка о имањима која грешком нису уписана у акту: „И оше що погрешисмо выше оуписати приложена светымъ кнезозь...“ Будући да су иста имања (Спасова црква у Хвосну, у Дубочици села Миро-

¹ Споменик III, 34—36; Грујић, цит. д. 85.

² Види грчке приватноправне акте Хиландара из прве половине XIV века у издању Actes de Chilandar, I (Визант. Врем. XVII, 1911).

³ Акты русскаго на Святомъ Авоиѣ монастыря св. великомученика и цѣлителя Пантелеимона. Кіевъ 1873, 401—406; Гласник XXIV, 227; Зак. Сп. 521—526.

ског сабора сведоче овим речима да баш они сачињавају тај форум чија је дужност „манастирскаа строити“. У њега спадају: сви манастирски функционари, духовници, јеромонаси, јерођакони, црквењаци и 11 стараца — најугледнијих калуђера без посебних функција. Очеvidно је, да се поред ових у манастиру налазио и знатан број других монаха а и послушника (који, вероватно, нису ни спадали у братски сабор), али у сваком случају, поименично наведених 40 калуђера заступају овде цело манастирско братство.

Сличан број чланова братског сабора наведен је и у другом пантелејмоновском акту о адрфатима деспотова властелина Веселка. Овај је акт без датума. У актима руског манастира датиран је око 1420 г. Тај је датум донекле вероватан: списак братства показује да је прошло прилично много времена од датума издавања претходног акта. У списку овог акта скоро нема никог из састава 1396 године, али је ондашњи игуман Никодим још живео у манастиру као проигуман. За 16 литара сребра манастир је дао властелину два адрфата уз гаранцију да „всакаа почѣсть да имь ієсть обичнаа іако и всѣмь адрѣфаторомь“. Клаузула је скоро иста као и у акту из 1396 г.: „Истиннааго же ради свѣдѣтельства написахомь се здѣ по имени, іако да имь ієсть оутврѣждено.“ Уписано је 36 чланова братског сабора: 1. игумень іеромонахь Іларіонь, 2. еклісіархь попь Іоаннь, 3. проигумень Никодимь, 4. проигумень Іона: духовници: 5. попь Феодорь, 6. попь Рафаиль, 7. попь Сава, 8. попь Марко; попове: 9. попь Максимь, 10. попь Никодимь, 11. попь Филімонь, 12. попь Аѳанасіє, 13. попь Пављь; старци: 14. Нифонь, 15. Дионисіє, 16. Паисіє, 17. Никандрь, 18. Іаковь; сьборніици: 19. Силвестерь, 20. Пиминь, 21. Пахоміє; 22. игуменарьхь попь Харитонь: 23. икономь Саватіє; 24. трапезарь Виталіє; 25. пареклісіарьхь попь Ромил; 26. дохіарь Ісаіа; діакони: 27. Даміань. 28. Андоніє, 29. Аѳанасіє, 30. Венедикть; црковници: 31. Феофань, 32. Феодуль, 33. Досіѳеи, 34. Спирідонь, 35. Моиси. 36. Аверкіє. На крају, као и у претходном акту, стоји скоро иста санкција: „И молимо отци светіи и братіа, его же Богь изволить по нась строити манастирскаа, семоу нами записанномуу непотворенноу быти, нь паче потврѣжденноу, іако же и мы и прѣжде нась бывшіи непотворихомь иже запи-

саше¹. Уз малу разлику у броју чланова, братски сабор овде има исти састав као и 1396 године: игуман, проигумани, духовници, сви виши и нижи функционери, старци, јеромонаси, јерођакони и црквењаци. Истоветност формула у оба ова акта, па и обећање новом адрфатору сваке почасте „као и свим адрфаторима“ сведоче да је у то доба манастир имао честу прилику да прима у своју средину адрфаторе и да су за то постојале утврђене формалности у поступку и формулару адрфатских аката. Упоредјујући наведене акте Пантелејмоновског манастира са истоврсним актима других светогорских манастира, можемо констатовати да је сваки манастир имао у том погледу своје посебне традиције. Нарочито је у том погледу занимљива разлика баш у саставу братског сабора.

Док Пантелејмоновски акти наводе поименично врло велики број чланова братског сабора (36 и 40), акт манастира Ватопеда од 1432 г. о уступању адрфата великом војводи Радославу издан је само са 19 потписа². Овај је акт врло занимљив, пошто претставља оригиналан записник с потписима присутних чланова. Овде се уопште не спомиње братски сабор, већ само игуман са 18 стараца (ὁ καθ'ἑαυτοῦ μενος καὶ οἱ γέροντες) као правомоћни заступници манастира³. Међу њима видимо два проигумана, два еклисиарха (тадашњег и бившег) и још 7 јеромонаха и 7 монаха. Од ових само су код двојице наведене њихове административне функције: један скевофилакс и један носокомос. Из тога би се могло закључити да у Ватопеду питање о адрфатима није спадало у компетенцију братског сабора, већ је припадало одбору старца.

Али је у Хиландару питање о адрфатима као и друга питања о имовноправним расположењима спадало у надлежност братског сабора. Тако на пример, у повељи Стефана Дечанског Хиландару о спору манастира са синовима тепчије Харьдомила због међа у селу Косорићима од 6. септембра 1327 г. стоји да „хотѣниемь своимь игоумнь и

¹ Акты Рус. мон. 407—408; Гласник XXIV, 284.

² M. Lascaris. Actes serbes de Vatopédi. Extrait des Byzantinoslavica, VI, Prague 1935, 21—22.

³ ἔδοξαν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Βατοπεδίου μεγάλην μονήν... ibid.

старци оставише Дьмитроу зь братомь оть своје землѣ комадъ Ческово, да се похране, доклѣ ње хотѣнїе збороу хиландарскомоу“.¹ Сачувани хиландарски акти о адрфатима сваки пут наглашавају да је приликом примања адрфатне обавезе био сазиван цео братски сабор.

Сачувано је осам хиландарских аката који цитирају одлуку братског сабора. Сви се они односе на доба од 1316. до 1437 године и претстављају изузетан интерес за српску историју не само са гледишта њихове правне садржине, већ и по томе што садрже поименичне спискове хиландарских стараца, међу којима налазимо велики број знаменитих личности XIV века. Не заустављајући се на њиховим просопографским подацима који би требало да буду предмет нарочите расправе, задржаћемо се само на њиховој формалној садржини, имајући на првом месту у виду питање о саставу и пословању братског сабора.

Први од ових аката — одлука братског сабора од 1316 г. за уступање адрфата Карејској ћелији — није сачуван у оригиналу већ је цитиран у повељи краља Милутина од 1318 год. Крајем прошлог столећа Св. Вуловић је огласио ову повељу као лажну,² али су последња истраживања реабилитирала њезине податке. Рад. Грујић је дошао до уверења о аутентичности повеље.³ Вл. Ђоровић сматра повељу сумњивом али тврди да су њезини подаци сасвим тачни.⁴ Напоследку, В. Мошин у расправи која је изишла истовремено са студијом Ђоровића, на основу унутарње, спољашње и дипломатске анализе доказује да је повеља не само аутентична, већ да претставља оригинал и да је била 1318 г. издана од краља Милутина на основу оног акта који је братски сабор издао краљу 1316 године као потврду примљене обавезе о издржавању двојице монаха у Кареји.⁵

¹ Actes de Chil. II, бр. 23

² Глас 43, 1898, стр. 13

³ Гласник Скоп. н. др. XIV, 1934, 50

⁴ Вл. Ђоровић, Хиландарски аделфати за Кареју. Прилози за књижевн. XVIII, 1938, 334-341; Југосл. Ист. Час. V, 1939, 250-252.

⁵ Вл. Мошин. Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. Гласн. Скоп. н. др. XIX, 1938, 59-78. Поводом примѣдаба које је учинио г. Ђоровић у критици моје расправе (ЈИЧ V, 250-252) морам додати још ово: 1) У погледу размака између састављања акта и коначног потписа

У повељи краљ Милутин прича како је њему дошао хиландарски игуман Никодим заједно са старцем Карејске ћелије,¹ јеромонахом Теодулом с молбом за помоћ ради обнављања Светосавске ћелије.² Споразумевши се с архиепископом Савом III, краљ је воспоставио ћелију и опскрбио је књигама, иконама и свим потребним, па је одлучио да купи од грчких манастира и три адрфата за издржавање ћелиотских монаха. Али су архиепископ Сава, игуман Никодим и старац Теодул замолили краља да купи адрфат од Хиландара, пошто ћелија и онако припада Хиландару, и пошто манастир иначе мора да храни те монахе.³ Краљ је на то пристао и дао манастиру 1000 перпера за два адрфата, а трећи је обећао купити од другог манастира. Братство је пристало. „Изговорише се в с а б р а т и м о у м а н а с т и р и иже тьгда бѣхоу, ихъ же имена соуть начелнихъ: 1. игоумънь иеромонахъ киръ Никодимъ, 2. старць Арсение баща хиландарьскы,⁴ 3. старць киръ Иасафъ бивши баща 4. доуховни отьць краљевства ми, старць киръ Феодоуль оть келие Светаго Сави, 5. старць киръ Сумеонъ оть

постоји потпуна аналогија код Бањске повеље кр. Милутина. Вероватно је и разлог за одлагање потписивања ових повеља био исти: црквени интереси после смрти архиеп. Саве III. 2) Сличност Карејске повеље са повељом пиргу служи у прилог хипотези о њезиној аутентичности. 3) Ма колико зачуђује појава царске титуле на Милутиновом печату то је ипак једна сигурна чињеница, пошто иста титула долази бар на једном, несумњиво оригиналном Милутиновом печату: на повељи пиргу из 1313—1316 год. где се испод Милутиновог потписа и печата налази потврда архиеп. Саве III са оригиналним воштаним архиепископским печатом. Милутинов печат на овој повељи има такође само име С т е ф а н. (Actes de Chil. II, бр. 11 и 14; Зак. спом. 478). О царској титули код Срба уп. мој чланак „Српско царство“ у Хришћанском Делу V, 1939, 270—84.

¹ Ћелија св. Саве у Кареји, исто тако као и ћелија у Хиландарском пиргу св. Василија на мору, припадале су Хиландару али су биле аутономне у економском погледу. Настојник у њима зове се „старац.“

² Вероватно, ћелија је била разорена за време каталанске најезде 1309 године.

³ Куповање адрфата од туђег манастира могло је да доведе ову Хиландарску ћелију под туђу јурисдикцију. Уп. Ф. Гранић. Црквено-правне одредбе Карејског и Хиландарског типика св. Саве о келиотима... Прилози за књиж. XVI, 1936, 189-198.

⁴ Баща - духовник манастирски.

пирѣга, иже на мори келин кралѣвства ми; 6. старць попь Маѣеи, 7. икономъ вели попь Гервасие,¹ 8. старць попь Θεодосие, 9. еклесиархъ попь Никола, 10. старць попь Григорие, 11. старць попь Епифание, 12. дохиѣрь Иоанъ монахъ, 13. Дамитиъ иеромонахъ, 14. и друуги Дамитиѣнъ иеромонахъ, 15. старць монахъ Илиа и 16. друуги Илиа, 17. Меѣодие монахъ, 18. Неофитъ монахъ, 19. Киприѣнъ монахъ, 20. Андоѣнъ монахъ, 21. Θεофилъ монахъ, 22. параиккономъ Ефремъ, 23. параеклесиархъ иеродишконъ Амѣфилохи, 24. трапезаръ Аркадѣ, 25. Михаилъ вагенаръ,² и ини мнози и вса братиѣа.³ Многи од ових хиландарских стараца могу се идентификовавати на основи других савремених извора: аката и записа. Иза овог споразума у повељи долази краљевска одлука којом се потврђује аутономија Карејске ћелије, па санкција. На крају се налази врло значајна примедба о томе да је на акту о споразуму испод краљевског потписа ставио свој потпис тадашњи прот светогорски Исак и да су се после њега потписали игуман Никодим, башта „и вса братиѣа више речена начелна, ико быти въ оутврђдение“. Ова последња примедба сасвим јасно доказује да повеља није фалсификована:

¹ У ранијим издањима била је начињена грешка у интерпункцији: стављена је запета између речи „економ“ и „вели“, тако да је прва реч однесена на попа Матеја, а друга на попа Гервасија. Тако сам и ја цитирао овај податак у чланку о Милутиновој повељи у Гласн. Ск. н. др. XVII, 65, иако ми је дужност „великог попа“ изгледала врло чудно. Међутим, оригинал показује да је први издавач учинио грешку која је завела и остале.

² Дужност вагенара до сада још није објашњена. У акту Лавре од 1154 г. међу разним манастирским функционарима наведен је Μελέτιος μοναχός ὁ βαγηνάριος (G. Rouillard et Collomp. Actes de Lavra. I 1937, 155). Овај је функционер наведен у свима хиландарским списковима братских сабора. С. П. Розанов (Источници, время составленія и личность составителя Θεодосіевской редакціи Житія Саввы Сербскаго. С. Петербургъ, 1911 стр. 32) карактерише ову дужност: „какая то монастырская должность вагенара, упоминаемая послѣдней, послѣ трапезара и паратрапезара“ и доводи је у везу са речи вагенарија за коју је у Даничићевом Речнику стр. 570 стоји: „ваља да је hortus oliforius.“ На „повртара“ помишља и Драг. Костић у Гласн. Југ. Проф. Др. XIV, 220. Средњовековни грчки језик познаје реч: βαγηνάριος (од лат. vaginarius) у значењу φηρολοός. Е. А. Sophokles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods. Cambridge 1914, 293 преводи је као sheath-maker.

³ Споменик III, 15-17; Actes de Chil. II, бр. 17.

јер ниједном фалсификатору не би могло пасти на памет да уноси у повељу податке који стоје у противности с другим подацима истог акта: повеља је потписана само од краља и нема ниједног потписа од оних старца о којима говори примедба. Из овог сасвим јасно следи да Милутинова повеља у овом случају цитира један други акт. То је био онај оригинални уговор између Милутина и хиландарског сабора из 1316 године који је братство требало да потпише и да преда краљу. На основу тога после две године била је састављена краљевска повеља. Јасан је и разлог зашто је манастиру била потребна ова повеља: она је потврђивала аутономију Карејске ћелије. Али, као што смо видели, према тадашњем адрфатском праву, братство је морало најпре издати свој акт адрфатору. У том акту поименично били су поменути игуман са 24 старца „начелних“, али је у повељи на два места нарочито истакнуто да је обавеза о адрфатима примљена од целог братства. На почетку списка речено је да су се договорили сва браћа која се тада налазила у манастиру, а на крају списка додано је да су на сабору присуствовали „и ини мнози и вса братици“.

Врло сличан акт био је створен за откуп адрфата за хиландарски пирг ускоро после овог: издан је од краља Милутина († у новембру 1321) за време игуманства Гервасијева (после маја 1317).¹ Сачувани акт претставља препис Милутинове повеље, али без његовог потписа, већ се испод акта налази потпис игумана Гервасија. Лако је опазити да се у погледу формулара овај акт потпуно угледа на Милутинову повељу 1318 године. Аренга је једноставно преписана из претходне повеље са неким омашкама које очевидно показују да је баш Гервасијев акт састављен према повељи, а не обрнуто. Други део увода из прве повеље, где је реч о подвизима св. Саве и оснивању Карејске ћелије, изостављен је у другом акту, пошто то не стоји у вези с подизањем хиландарског пирга. Затим, потпуно су сличне: петиција, експозиција, диспозиција па и санкција, сем оних

¹ Издан је од архим. Леонида у Чтенія въ Имп. общ. исторіи и древн. Росс. 1867, кн. IV, 48. Новаковић је штампао овај акт у Зак. Сп 484-485 без почетка и без краја, изоставивши у средини списак братства пошто је рачунао да ће акт у целини изаћи у приправљеном од Ковачевића Споменику 44, који је пропао за време рата.

стварних података који чине основну правну садржину ових аката. Најзначајније је, да је списак братства у оба акта такође врло сличан, али није идентичан, већ сведочи о променама које се десиле у то време у манастирској управи. Други акт каже: „И зговорише се съ кралѣвствомъ ми в са братиѣ иже въ манастири Светие Богородице Хиландарскыѣ, иже тѣгда бѣхоу, ихъ же имена сѣи соуть начелныхъ: 1. игоумнь ѣромонахъ Гервасиѣ, 2. старьць Арсениѣ баца хиландарскы, 3. старьць кирь Исафъ бивши баца, доуховнии отьць кралѣвства ми, 4. старьць кирь Θεодоудь оть келиѣ светого Сави, 5. старьць попь Маѣѣи, 6. старьць попь Θεодосиѣ, 7. икономъ вели Θεофилъ, 8. еклисиархъ Іѣустаѣиѣ, 9. старьць попь Іѣпифаниѣ, 10. Дамианъ ѣромонахъ, 11. Илиѣ монахъ, 12. Амфилохиѣ ѣромонахъ, 13. Меѣодиѣ монахъ, 14. Неофитъ монахъ, 15. Киприѣиѣ монахъ, 16. Антониѣ монахъ, 17. параикономъ Григориѣ, 18. паратеклисиархъ Антониѣ, 19. трапезаръ Антониѣ, 20. паратрапезаръ Григориѣ, 21. Θεодосиѣ вагенаръ, и ини мнози и вса братиѣ. И зговорише се вси, продаше...“ Упоређујући оба списка, видимо да у другом нема неких имена из првог. То су: игуман Никодим који је 1317 постао српским архиепископом, старац Симеон из пирга, еклисиарх поп Никола који је или умро или је постављен негде у Србију за епископа,¹ јер о њему више не налазимо спомена у доцнијим хиландарским актима, дохиар Јован, један од двојице јеромонаха Дамијана и три нижих функционера: параиконом Јефрем, трапезар Аркадије и вагенар Михаил, на чијим местима налазимо нове људе. Сви су остали монаси наведени у истом јерархиском реду, сем случајева кад је неко од њих био унапређен на виши положај. Тако је на седмо место дошао са 21-ог монах Теофил, пошто је после Гервасијевог избора за игумана постављен за великог економа. Исто тако на 12 место дошао је са 23-ег Амфилохије, пошто је од јерођакона унапређен за јеромонаха. Акт нарочито истиче да су сви ови монаси били „начелни“ и зато су наведени поименично, док су сви остали чланови братског сабора означују као „ини“ мнози и

¹ Познат је, напр. око 1330 г. епископ дабарски Никола. Види Стојановић. Записи и натписи, III, бр. 4935; М. Пурковић, Српски епископи и митрополити средњег века (Библиотека хришћанског дела књ. 6) Скопље, 1938, 27.

вса братија". Оба ова списка показују нам редовни састав хиландарског братског сабора у првој четвртини XIV века. Њега сачињавају: игуман, настојници аутономних ћелија, духовник, сви функционари виши и нижи (велики економ, еклисиарх, дохиар, параиконом, параеклисиарх, трапезар, паратрапезар и вагенар), старци - јеромонаси и неколико старијих монаха. Треба нагласити да се ови обични монаси јављају доцније у актима на најистакнутијим положајима (као например, познати Андоније) те треба закључити да су и ови спадали у виши, културни круг монаштва, који је давао кандидате за виши црквени клир у средњевековној Србији. Најзад мора се претпоставити могућност, да је други акт, можда, грешком изоставио неколико имена: у сваком случају то се догодило са старцем Симеоном, настојником хиландарског пирга, јер он није могао да изостане са седнице која се тицала баш питања о опскрби његова пирга. Исто тако је сумњива ствар и с отсуством дохиара, пошто се тај функционер обично наводи у списковима братског сабора. Таква грешка је врло вероватна, пошто сачувани акт не претставља оригинал Милутинове повеље, већ копију, па и сама Милутинова повеља могла је да грешком изостави које име, преписивајући списак из манастирског акта о адрфатима.

Трећа сачувана одлука братског сабора од 16 јуна 1332 године односи се опет на уступање адрфата за Карејску ћелију, и стоји у несумњивој вези с одлуком помениутом у Милутиновој повељи 1318 године. То је баш сам акт братског сабора потписан од игумана Гервасија. Акт је, вероватно, оригиналан. Писан је чистим и лепим манастирским полууставом. Игуманов потпис нешто је једноставнији од оног на акту од пре 12 година, али изгледа да су оба потписа начињена од истог човека. У доњем крају акта сачувала се провучена врвца за коју је био причвршћен воштани печат. Акт каже да пошто се краљ Душан показао врло дарезљив према манастирима, то се игуман Гервасије обратио на њега с молбом за помоћ за Светосавску ћелију у Кареји и добио је од краља 1000 перпера. За тај новац игуман је мислио да купи за Карејску ћелију од грчког манастира још један адрфат сем два пређашња, али да му је цело братство забранило то: „и възбранієнь

бысть намы, в сѣмь намъ к нѣмоу рекшемъ“ да ѿелија при пада манастиру и мора да се издржава од манастира, па да нема смисла давати злато у туђе манастире. „И ни по коѣи ноужди, нь любовию вси зговоривше се и възехомъ тысоущоу перперы и продахомъ по прошению господина краля, иже въ кѣлии светаго Савы живоущимъ да се дасть ѿединь мѣртикъ отъ монастыря хлѣбъ масло и сочиво, свита же, папоуци и благословеніе що и всои брати, икоже и прѣжде коупленнаа дваа мѣртика, доколѣ и Богомъ хранимъ и оутврждаемъ нашъ чѣстныи и светыи монастырь стоить“. Затим долази духовна санкција за оног ко „прѣбыде законъ и наше повелѣніе іеже вси оутврѣдохомъ“: казна од Бога и Богородице и проклетство од стране светих отаца, светог Саве пустиножителя, св. Саве српског, „и отъ всѣхъ насъ да приметь клетвоу“. Иза тога следи короборација и списак чланова братског сабора: „іако быти вѣрно въ оутврѣдженіе всѣмъ реченнымъ намы, подѣписахомъ брати кои се тогда обрѣтаахоу въ монастыри: 1. икономъ веліи Іосифъ, 2. ѿеклисиархъ Сава, 3. попь Матѣи, 4. старць пиржаніи Іосифъ, 5. попь Феодосіе, 6. попь Даміанъ, 7. попь Арсение, 8. попь Еустратіе, 9. попь Козма, 10. попь Дионисіе, 11. попь Митрофанъ, 12. старць Іоанъ. Црѣковници же: 13. Данииль, 14. Давидъ, 15. друугы Данииль, 16. Сімонъ, 17. Михеи, 18. Василие, 19. Даміанъ, 20. параклисиархъ Михайль, 21. параикonomъ Аѳанасіе, 22. трапезарь Лоука, 23. вагенарь Гавріиль, 24. парадоксиарь Дионисіе и вса братіяа подѣписахомъ въ свѣдѣніе всѣмъ.“ На крају је датум и потпис игумана Гервасија.

Док су спискови из 1316 и 1318—1320 г. били врло слични, овај од 1332 године много се разликује од њих и показује да се за 12 година хиландарско братство доста изменило. Од старих поглавара још су живели старац Матеј, старац Теодосіје, јеромонах Дамјан, старац Јован (вероватно, бивши дохиар) па и параклисиарх Михайл (можда, вагенар из године 1316). Остали су нови људи међу којима опет налазимо много имена, познатих из доцнијих повеља и записа, као ѿеклисиарх Сава (будући хиландарски игуман и доцније српски патријарх) старац Јосиф из Пирга и др.

Неки ће се од њих појавити и у следећем списку братског сабора из 1348 г. Треба истакнути да су и овде чланови братског сабора наведени по јерархијском реду и да је број поименично наведених монаха поред игумана 24: исти је као и у акту 1316 године.

Сачувао се и један акт хиландарског братског сабора из 1348 године, издан у име сабора од игумана Сава хиландарском башти Андонију у потврђење дозволе да подигне за себе ћелију код пирга и о уступању њему адрфата. Акт је врло интересантан са гледишта дипломатике и стилистике. Причање иде час од стране молиоца Андонија, час од стране сабора, час од стране самог игумана. У погледу формулара акт често подражава владалачким повељама оног доба. Типична је, например, широка духовна санкција с поменом Господа Бога, Богородице, Часног крста, 318 никејских отаца, 4 јеванђелиста, 12 апостола, Јуде и Јевреја с примедбом да „и одъ насъ да нѣсть благословень“. На почетку Андоније прича како му се догодило да после дугогодишњег пребивања у манастиру иде цару Стефану, па је према царевој жељи добио од игумана Арсенија и целог братског сабора на управу хиландарски пирг на мору. Сада пак, осећајући велику старост и сетивши се долазећег смртног часа, дође „въ прѣсвѣтли домъ скорниѣ помощнице хиланѣдарскыѣ съ говѣниѣмъ и въ оумилени срьдца къ игоуменуу киръ Сави и къ всемоу светомоу събору“ с молбом да га сабор, обзиром на његову старост и изнемоглост, ослободи од управљања пиргом и да му дозволи да подигне код пирга ћелијицу, где би живео до смрти, с тим да после његове смрти она припадне Хиландару. Даље се причање наставља од стране игумана. „И азъ смѣрени игоумень хиланѣдарскы Сава, сѣдещоу ми иногда въ божьствѣнои цркви с боговъзлюбленными избранными иноци светаго места прѣсвѣтѣне обители хиланѣдарскыѣ, и божьствѣнымъ писаниѣмъ присно поучающа се и въспоминающе иже о соудѣ боудоущаи, зговорисмо се азъ игоумень Сава съ светыми отци иже се обрѣтоше въ то врѣме въ светѣмъ семь мѣстѣ: 1. старць проигоумень Арсениѣ, 2. проигоумень Θεодоуль, 3. икономъ велики Марко и 4. ѡклисархъ Калиникъ, 5. старць Иѳреъмъ, 6. попь Θεодоуль, 7. попь Андрѣи, 8. попь Маѣеи, 9. попь

Герасимъць, 10. Василиѣ, II. Герасимъ, 12. Манасиѣ, 13. старць Моиси 14. Неофитъ, 15. Нифонъ, 16. Арькадиѣ, 17. Дамиѣнь граматикъ; дияконы: 18. Гервасиѣ и 19. Симонъ, 20. монахъ Гаврилъ, 21. Михаилъ. 22. Варлаамъ, 23. Стефанъ, 24. параклисархъ Гервасиѣ, 25. Романъ и вѣсь ликъ црѣнчки, и же о Христѣ брати и прочи“ дозволили су Андонију да подигне за се ћелију код пирга. Из захвалности према Андонију за његов рад и за предатих манастиру 200 перпера сабор му је дао два адрфата „да моу се даѣ по закѣноу, како бащи Феодосију и попу Маѣею и прѣвимъ старцемъ прѣжде насъ бившимъ“, а онда су му дали и трећи адрфат од манастира „да си оузима къ своима коматома по закону, како и прѣждѣни његова дружина“, т.ј. да има за себе и за два своја послушника с којима је живео у пиргу, иста три адрфата која је имао у пиргу према акту од 1318—1320 године. Након тога игуман се обраћа будућем игуману и целому светому сабору¹⁾ с молбом да не прекрши овај уговор, прети духовним казнама евентуалним прекршиоцима, и завршава кратком короборацијом и датумом.²⁾

Овај је акт ванредно интересантан по својој садржини. Да је Владан Ђорђевић познавао овај акт 1348 г., не би он у свом „Младом краљу“ бацио мудрог старца Андонија на мучила у тамници Марије Палеологове. Он сведочи, да је баш тог мудрог и одважног Хиландарца цар Душан поставио за заповедника у хиландарском пиргу — важној стратегијској тачци на Халкидаци. Сведочи да се то десило за време игуманства Арсенијева, и да је исти Арсеније само кратко време био на игуманском положкју, па је после тога живео у манастиру као проигуман. Да је 1348 године у Хиландару био и други проигуман Теодул, бивши настојник Карејске ћелије, који је исто тако после краткотрајне управе предао своје место Сави, бившем еклисиарху из 1332 године. Сведочи да је у то доба још живео у великој старости поп

¹⁾ „Молю възлюбленныѣ о Господѣ, како Богъ изволи по насъ быти прѣдстателю въ светѣмъ семъ храмоу, и владоушеѣ съ ными и свете отъце и вѣсь светы соборъ иже сеге съ ными обрѣтати въ светѣмъ семъ мѣстѣ...“

²⁾ Изд. архим. Леонид у Гласнику 44, 1877, 262—265 (с великим решкама) и Кораблев у Actes de Chil. II, бр. 41 стр. 505—507.

Теодосије, вероватно чувени аутор Савине биографије, и поп Матеј, бивши члан манастирске управе, којима је манастир одредио почасне адрфате до смрти. Сведочи да се адрфатски односи одређивали „по закону“. Сведочи да се адрфаторови послушници сматрали за његову „дружину“. Напошетку, за нас је важно, да и у овом случају издавање адрфата спада у надлежност целог братског сабора, да се из његова састава поред игумана наводе поименично 25 чланова по јерархиском реду. Треба истакнути да, према овом акту, седница братског сабора држала се у цркви. Значајан податак о саставу и уређењу хиландарског братства налази се у санкцији која се обраћа: 1-игуману, 2-„владушим“ уз њега, т. ј. манастирској управи, 3-„светим оцима“, т. ј. манастирским старцима и 4-целом сабору, т. ј. целокупном братству.

Следећи пут братски је сабор поменут у акту игумана Доротеја о уступању Карејске ћелије као задужбине Душановој удовици, царици Јелени, као монахињи-кира Јелисавети. Овај акт још није издан, већ је само споменут у Новаковићевим Законским Споменицима, (стр. 471-472). Аренга овог акта слави топлу веру и божанску ревност царице која је зажељела да лично дође у Свету Гору. Посетивши Карејску ћелију св. Саве, која се одликовала најтежим уставом, „вѣжделъ таковою добродѣтъль и подвигъ себѣ имѣти и испроси оу насъ оноузи кѣдию, ико да ѣсть и да именуѣтсе свои ѣи келии. И мы, свѣтовавши се общимъ свѣтомъ, дасмо ѣи оноузи кѣдию вѣ всако ѣе хотѣниѣ, да сию на прѣли и оукрѣпили и зиданиѣмъ и седи и всѣмъ инимъ приложениѣмъ, ѣелико хоцетъ и како хоцетъ; развѣ тѣчию сима двѣма вѣщма непрѣложниѣма и неотѣмѣма съхранитисе: ико не отлоучениѣ бити кели отъ манастира и старцоу ставити се по тѣдику светого Савы“. После царичине смрти нико не може бити постављен за настојника ћелије без одлуке манастирског сабора, а ко би се усудио да то прекрши, биће отлучен страшних Таин и примиће још теже духовне казне којѣ је предвидео св. Сава. „Тога ради и мы, приѣмше и испљнивше прошение госпожде наше свете царице: азъ иеромонахъ игоумнъ Дороѣи, и съ мною тогда соуца братиа: 1. старць Карѣиски Михайль, 2. старць пирга Хрисиискога Василиѣ, 3. икономъ вели Аѣанасиѣ, 4. еклисиархъ попь Феодосиѣ, 5. доуховникъ попь Феодоуль, 6. доуховникъ попь

Маѳеи, 7. пољ ђеодосије, 8. митрополитъ Евѳстатје, 9. старць Калистъ, 10. старць Исаи, 11. старць Неофитъ, 12. старць Дамианъ, 13. икономъ вели Солунски Михаилъ, 14. пољ Герасимъ, 15. пољ Иоанъ, 16. дохиаръ вели Доментианъ, 17. старць ђома, 18. старць пирга ктиторова Дамианъ, 19. старць Маѳеи, 20. старць Григориј, 21. пољ Гервасије, 22. пољ Романъ, 23. пољ Иоанъ, 24. пољ Арсеније; црковници: 25. Неофитъ, 26. пољ Иасафъ, 27. пољ Дамианъ, 28. Аверкије, 29. ђеодосије, 30. Макарије, 31. Антоније, 32. ђеодосије, 33. и други ђеодосије диакъ, 34. Арсеније, 35. Исаи, 36. диаконъ Гервасије, 37. диаконъ ђома, 38. параеклѳсиархъ вели Василије, 39. параиккономъ Агатије, 40. трапезаръ Давидъ, 41. вагинаръ ђеодосије, 42. дохиаръ Михеи, 43. портаръ Гервасије, и проче все множество братства о семь съѳщавшесе, обще вси, и сије, аще записахомъ свакою тврдию, икоже више рѳхомъ, ико семоу вѳрною непотвореноу бити.“ На крају је потпис игумана Доротеја и воштани печат. Акт нема датума, али просопографски подаци омогућавају да га датирамо доста тачно. Запис у триоду писаном 1359 године у Карејској ћелији каже да је у то доба за старца у ћелију постављен Михаил „повељенијем оца игумана и все братије хиландарске“. С друге стране игуман Доротеј није био на овом положају већ 1361 године, јер акт патриарха Саве из тог доба помиње хиландарског игумана Теодосија. Према томе наш је акт издат између 1359 и 1361 године.

Ово је једини хиландарски акт где је поименично цитирано тако много чланова братског сабора. Можда је то било изазвано нарочитом важношћу одлуке — предајом Карејске ћелије у ктиторство царици Јелени. Свакако, акт том приликом нарочито истиче да се о том питању саветовало „све мноштво братства и уопште сви.“ Наведени списак доказује да су велики Хиландарци из прве половине XIV века — Теодул, Теодосије, Матеј, Гервасије — учинили своја имена врло популарнима у Хиландару. Није тешко ни овом приликом наћи више имена заједничких у овом списку и у акту из 1348 године, при чему се види како се поједини калуђери пењу по јерархиској лествици. Али, је значајно да се у самом

¹ Стојановић, Записи и натписи бр. 114 и 115.

² Новаковић. Зак. Сп. 440.

јерархиском реду појавиле измене према ранијим односима. Тако су се старци аутономних ћелија, велики иконом и еклисиарх подигли на прва места испред духовника, па и митрополита Јевстатија који је, вероватно, живео у манастиру као „пензионер“. Друго што пада у очи: повећање броја функционера, што је морало да буде последица велике разгранатости унутарње администрације после ванредног проширења манастирских добара за време цара Душана. Појављује се „велики Солунски економ“ и „велики дохијар“ поред обичног дохијара. Као новина јавља се у саставу сабора и портар, кога не налазимо у претходним актима.

Следећи акт братског сабора сачувао се из 1382 године. То је одлука забележена у Романовом типику поводом питања о начину како да се врши помен манастирских ктитора. Показало се да се у току дужег времена „забвениемъ, или дивволимъ наваждениемъ, или чловѣчскимъ ухищренниемъ“ престао вршити ктиторима помен по уставу. Братски сабор, после дугог расправљања одлучио је да васпостави тачно вршење помена манастирских ктитора, „вѣдѣще поболѣниѣ ихъ и трюдь о светѣи обители сеи, иже потроудише се ико быти въ оутѣшениѣ маломощнимъ и страннимъ, а наипаче езику нашему. Зговоривше се все братъство иже здѣ по именуу написахомъ се: 1. азъ тогда игоумънъ иромонахъ Сисое, 2. митрополитъ Сава, 3. старць Карѣиски Даниль, 4. старць пирга Василева Аѣанасиѣ, 5. икономъ голѣми Герондиѣ и 6. еклисархъ митрополитъ Дионисиѣ, 7. проигоумънъ Неофитъ, 8. старць Михаилъ, 9. старць Маѣен, 10. старць Θεодосиѣ, 11. старць Герасимъ, 12. проикономъ Иоасафъ, 13. проикономъ Давидъ, 14. старць Дорѣен, 15. проикономъ Дамниѣнъ. 16. старць Θεодосиѣ, 17. старць Аѣанасиѣ. 18. Иоасафъ, 19. Агаѣонъ, 20. и доуховникъ попь Григориѣ, 21. попь Лаврендиѣ, 22. попь Никодимъ, 23. попь Григориѣ, 24. попь Паиси, и проче все братъство. Съ ихъ зговоромъ и съ свѣтомъ и ми оустависмо“. Затим долази санкција: претња за будуће игумане који би прекршили ову одредбу — разорење од Бога и Богородице, заповѣдь светихъ ктиторъ, „и да нѣсть благословенъ одъ всего събора хиландарскога“. На крају — клаузула: „писа се повелѣниемъ все братиѣ въ лѣто 6891, мѣсеца ноибра 13, индикта 6.“¹ Као што се види, овде број поиме-

¹ Сто виѣ, Записи и натписи, III, бр. 5000-5013.

нично набројених чланова опет се враћа на двадесет четири. Устројство сабора скоро је исто као у претходном акту: старци аутономних ћелија долазе испред осталих функционера; расте број и значај проиконома који се пењу чак изнад духовника. Значајно је да није наведен ниједан ђакон нити црквењак, већ само највећи старци и јеромонаси, па и два митрополита, од којих један врши дужност јеклисиарха. То је очевидно последица промена насталих у Македонији после Маричке битке, кад је српски утицај морао да ослаби и у вези с тим многи црквени достојанственици из ове области, епископи и игумани Срби морали су да напусте своје положаје и да се врате у манастир. Треба истакнути и овде да се у акту наглашава већање целог братског сабора и доношење одлуке од целог братства.

Исто видимо и у хиландарским актима из прве половине XV века.

Први је акт — одлука братског сабора о продаји пирга св. Ђорђа са 4 адрфата Ивану Кастриоту са синовима Репошем, Константином и Ђорђем, који су за то исплатили манастиру шездесет флорина. „И мы о томъ совѣщавшесе въ си коупно... сънидохомъ воли ихъ и въсприесмо и благословисмо и записасмо по выщерѣченномуу образу. И мы, иже сиа съврѣшившеи, zde и имена своа написахомъ: 1. азъ игоумень иеромонахъ Аѳанасіе, 2. старѣць пирга светого Савы попь Силоанъ, 3. старѣць пирга Василиева Паисіе, 4. икономъ великы Иосіфъ, 5. еклисиархъ попь Вениаминъ, 6. проигоумень иеромонахъ Јоаннь, 7. доуховникъ Сімонъ, 8. еуксодіастъ попь Марко, 9. старѣць пирга ктиторова доуховникъ Ѳома, 10. болничаръ Іаковъ, 11. параклисиархъ Ѳеодоръ, доместизмъ: 12 попь Василіе и 13. діаконъ Іаковъ, 14. трапезаръ Григоріе, 15. дохиаръ Сава, 16. параккономъ Панкратіе и коупно все братство. И молимо о Господи братию нашуу ихже Богъ изволить настоателе быти светому монастыроу, сіе нами сътворенное не потворитисе, јако же и мы прѣжде насъ бывшихъ непотворисмо, нь испльнисмо болше“. Смѣренни игоумнь Хиландарскы иеромонахъ Аѳанасіи“.¹

Други је акт издан од хиландарског братства с потписом игумана Пахомија 1437 године бившем игумана Ата-

¹) Chil. II, бр. 82, где је акт издан с великим грешкама. Акт је оригиналан. Испод игуманова потписа има воштани манастирски печат.

насију, и по свом садржају аналогичан је акту игумана Саве од 1348. године. Братски сабор продаје проигуману Атанасију као доживотни адрфат цркву Сретења с хелијама које је подигао Атанасије, за што је проигуман дао манастиру 10 чаша у вредности 2400 аспра и сем тога предао је оно што је завештао манастиру: 100 млетачких флорина, златни прстен, позлаћену ладницу, још пет чаша позлаћених и обичних, те 8 литара сребра. И овде стоји да се проигуман обратио с молбом на сабор „светыхъ моихъ отць и господь чьстнаго събора Лавры хиландарске, старыхъ же и юныхъ и поговори съборнѣ“. „И ми общимъ съвѣтомъ, видѣвше негово многолѣтно потроуждени оу манастироу, данное благословени причесмо... и благословисмо и записасмо съ оутврѣждениемъ да си има цркви светаго Срѣтенія адрфато неотимливо до вѣка... извѣщенія ради, сіа съврѣшившей и имена своа написахомъ zde: 1. азъ игоумень иромонахъ Пахомиѣ, 2. старць Кареиски доуховникъ Варнава, 3. старць пирга Василива Феодоритъ, 4. великии икономъ Кириль, 5. еклисиархъ попь Силивестрь, 6. проигоумнъ и доуховникъ киръ Атанасиѣ, 7. проикономъ Сава, 8. проикономъ Симонъ, 9. проикономъ Јоаннъ, 10. старць Дометіанъ 11. старць Феодосиѣ, 12. попь Каливитъ, 13. попь Јосифъ, 14. попь Даниль, 15. попь Јосифъ, 16. старць Мисаиль, 17. Иѣковъ, 18. ексодіастъ Феодоръ, 19. Романъ, 20. Василиѣ, 21. Симонъ, 22. Діонисіѣ болничаръ, 23. параклисархъ попь Ісаіа, 24. трапезаръ Оноуфриѣ, 25. дохиаръ Гервасіѣ, 26. паракономъ Исидоръ и все братъство.“ Иза тога долази санкција и примедба о томе да је исправу писао монахъ Феодоръ 6945 г. Испод тога је воштани манастирски печат и још ниже — потпис игуманов. Са обе стране печата додана је поменути белешка о завештаном и преданим манастиру стварима. Треба истакнути, да и овде без игумана Пахомија и проигумана Атанасија који је у овом случају претстављао другог уговорача, поименично је наведено 24 члана сабора. Ствара се утисак да, као што се манастир држао старих традиција у погледу формулара акта, напосе у санкцији, тако је чувао и установљене форме у погледу састава и пословања братског сабора.

Анализа аката о адрфатима показала је следеће:

1. Адрфатни односи одређују се законом — вероватно, обичајним правом које се створило из конкретних услова фиксираних у актима и повељама које стоје с њима у вези.

2. У Хиландару адрфатне обвезе издају се од целокупног братског сабора: „свих који су тада били у манастиру“.

3. Акт из 1348 године сведочи да се тај сабор држао у цркви.

4. Из целокупног састава братског сабора издваја се „братија начелна“, коју састављају сви манастирски функционари и најугледнији старци. Врло је вероватно да је у Хиландару њихов број био фиксиран са 24 члана, иако каткада видимо да су неки начелници били отсутни, а у једном случају поименично је наведено много више стараца — 44.

5. Према подацима аката који говоре о томе да се испод адрфатског акта потписала сва браћа, морамо нагађати да се о седници братског сабора састављао записник с потписима све начелне браће, како то видимо на сачуваном ватопедском акту. На исту претпоставку упућује и стилистичка побрканост адрфатских аката која је могла настати због механичког преписивања из записника, где иза директног говора молиоца долази одлука братства и потврда игуманова.

6. На основу састављеног записника игуман је издавао будућем адрфатору акт са својим потписом, али с наводом све начелне браће која се потписала испод записника. Такви су акти хиландарских игумана Саве, Доротеја, Атанасија, Пахомија и руских игумана Никодима и Илариона.

7. Ако је адрфатор био владалац и ако је добио адрфат по цени поклона неких села или привилегија, манастир је могао да добије од владоца повељу о потврђењу ових поклона. Такве су повеље: Милутинова из 1318, друга Милутинова сачувана у препису игумана Гервасија и повеља монахиње Јевгеније. Ова је последња нарочито интересантна и важна, јер се поред ње сачувао и манастирски акт игумана Никодима о истом адрфату.

8. Напослетку — још о броју поименично наведених чланова. Видели смо да у хиландарским актима најчешће долази број 24, или око тога. У четири акта долази баш 24 начелна старца: 1316, 1332, 1382 и 1437 г.; у једном, 1348 г.

— 25. У акту 1318—1320 долази број 20, али, као што смо казали, није искључено да су овде неколика имена изостала грешком преписивача. Само у једном случају имамо мањи број (16) и у једном случају — већи (44). Ствара се утисак да је свечани број 24 у Хиландару сачињавао кворум који је био потребан за правоћна решења братског сабора у питању располагања манастирском имовином. Упоређење хиландарских аката с пантелејмоновским где налазимо број 36—40, и с ватопедским, где видимо број 19, показује да у том погледу Света Гора није имала установљену традицију, већ да је сваки манастир имао своје нарочите обичаје. Стога имамо право да тражимо у српским правним традицијама објашњење праксе која је постојала у српском манастиру. Овде, пак, не сме се превидети да је баш овај број 24 предвиђен 151 чланом Душановог Законика код доказне пороте у важнијим имовинским односима, и да, према следећем члану, установа пороте води порекло од краља Милутина. Овај последњи податак није наишао на потпуно поверење код неких историчара српског средњевековног права, који су мислили да „не треба то схватити као констатацију историског факта, него као освештење старог обичаја ауторитетом и ореолом светог краља, који је уопште много задужио државу стабилизацијом у њој реда и култивисањем правосуђа“¹. Међутим, цитирање 24 претставника од манастира у оном уговору који је баш Милутин закључио с Хиландаром о откупу адрфата за Кареју, наводи на мисао да је легализација овог прастарог доказног средства, познатог обичајном праву многих народа, могла да се деси баш у доба овог владаоца. Разумљиво је да је исти обичај вредио у Светој Гори и у доба Душаново који је баш ову установу прихватио и фиксирао у свом Законнику, а као традиција задржао се и после пропасти српске власти на Атосу.

Д-р Владимир Мошин

¹ Т. Тарановски. Историја српског права у Немањинској држави IV део; историја српског уређења и поступка. Б. 1935. 209—218, где се налази цели преглед литературе о пороти.